

הקדמה: ממצאים ראשוניים בישראל של סקר SHARE

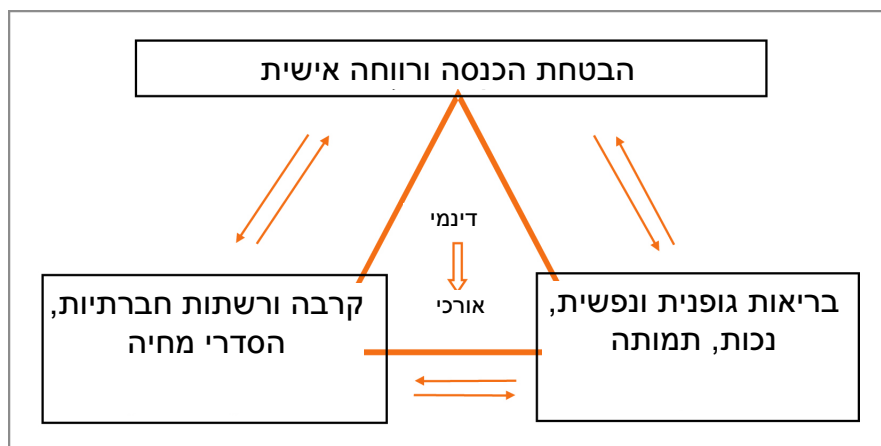
אקסל ברש-סופאן¹

המשימה העיקרית של SHARE (סקר הבריאות, ההזדקנות והפרישה באירופה) היא הבנת ההזדקנות והאופן שבו היא משפיעה על אנשים במארג התרבותי העשיר של חמש-עשרה מדינות אירופיות, ממדינות סקנדינביה בצפון ועד ישראל בדרום. סקר SHARE מספק לחוקרים תשתית אינפורמטיבית למחקרים אמפיריים. עד כה נאספו בסקר SHARE נתונים על נסיבות חייהם של כ-38,000 איש בני 50 או יותר. איסוף נתוני SHARE החל בסתיו 2004, וממשיך מאז בגלים נוספים. המטרה היא ללמוד לעומק על תהליכי הזדקנותם של מבוגרים. במחקר SHARE הושקעו מאמצים רבים לשם יצירת בסיס נתונים השוואתי, שיאפשר לימוד מהימן של הבדלים תרבותיים, הבדלים בתנאי מחיה ושל גישות שונות למדיניות, וכיצד אלה מגדירים את איכות החיים סמוך לפרישה ואחריה. גיליון זה מציג את הממצאים הראשוניים מסקר SHARE ישראל. זהו צעד ראשון לקראת הבנה טובה יותר של מקומה של האוכלוסייה המבוגרת בישראל, של עתידם של הצעירים בישראל ושל האופן שבו נוכל להשפיע על איכות חייהם בתהליך ההזדקנות, הן כיחידים והן כחברה.

פוליטיקאים, כמו גם מדענים, הכירו בכך שהזדקנות האוכלוסייה היא אחד האתגרים החברתיים והכלכליים הגדולים של המאה ה-21. עד שנת 2025 יהיו כשליש מתושבי אירופה בני 60 או יותר; צמיחה גדולה במיוחד תירשם במספרם של הזקנים-זקנים. אין המצב בישראל שונה: למרות היותה צעירה יותר ממדינות רבות באירופה, קצב הזדקנות האוכלוסייה בישראל גבוה יותר מקצב הזדקנות האוכלוסייה בגרמניה ובאיטליה. אמנם המנגנונים הדמוגרפיים התורמים להתפתחות זו ידועים היטב, אבל הידע שלנו בנוגע להשלכות חברתיות והכלכליות של הזדקנות האוכלוסייה חלקי בצורה מפתיעה, בהתחשב בהשפעתן של מגמות אלה על היבטים כה רבים של חייהם.

1 ראש מחקר SHARE, מנהל מכון המחקר לכלכלת הזיקנה באוניברסיטת מנהיים, גרמניה.

תפקידה של המדיניות הציבורית חיוני ומהותי בהקשר זה. השילוב האופייני של הזדקנות האוכלוסייה לצד גידול בשכירות תופעת הפרישה המוקדמת, לדוגמה, יוצר מגבלות כבדות משקל על יכולתה של מערכת הביטוח הלאומי לשמר את רמת החיים הנוכחית למען הדורות הבאים של גמלאים ומשלמי מסים. כדי להתמודד עם אתגרים אלה ואחרים, כגון גידול במספר הנזקקים לטיפול ממושך, חשוב להבין בצורה מיטבית את תלות הגומלין בין גורמים כלכליים, בריאותיים וחברתיים, הקובעים את איכות החיים של האוכלוסייה המבוגרת. יחסי גומלין אלה מוצגים בתרשים להלן. ליחסים אלה שלושה מאפיינים משותפים: הם מתרחשים בעיקר ברמת הפרט; הם דינמיים בשל תהליך ההזדקנות המתפתח עם הזמן; הם מעוצבים בהשפעת מנגנוני הרווחה הנהוגים במדינה – מוסדות שוק העבודה, הביטוח הלאומי ושירותי הבריאות של המדינה.

אף שקשרים אלה בין תחומי הבריאות, הכלכלה והחברה נראים מובנים, חסרו במחקר עד כה נתוני מיקרו המאפשרים בדיקה משולבת של המצב הכלכלי, החברתי והבריאותי של מבוגרים, במבט השוואתי, תוך התייחסות לגישות רווחה שונות. סקר SHARE מנסה למלא את החסר. נתונים מעין אלה מעניינים לא רק חוקרים באקדמיה. הם דרושים בדחיפות כדי לסייע בעיצוב מדיניות ציבורית מתאימה להתמודדות עם תהליך הזדקנות האוכלוסייה. סקר SHARE מספק תשתית המסייעת לחוקרים להבין באופן טוב יותר את תהליך הזדקנות האוכלוסייה בכלל ותהליכי הזדקנות של אנשים בפרט, כמו גם האופן שבו תהליך זה קשור למצב ההיסטורי, התרבותי והמוסדי במדינות המשתתפות.

סקר SHARE כולל 14 מדינות באירופה: דנמרק ושוודיה בצפון היבשת; אוסטריה, בלגיה, צרפת, גרמניה, הולנד ושווייץ במרכזה, הרפובליקה הצ'כית ופולין במזרחה;

אירלנד במערכה ואיטליה, ספרד ויוון לחוף הים התיכון. אנו שמחים מאוד שישראל הצטרפה למשפחה זו, כחברה ה-15.

סקר SHARE מבוסס על מודל סקר הבריאות והפרישה של ארצות הברית, ויותר מכך על מחקר האורך האנגלי על ההזדקנות. אנו מעריכים את עזרתם בפיתוח SHARE. עם הזמן סייע מחקר SHARE בהשקת מחקרים בקוריאה, בפינ ובסין. סקרים אלה מתמקדים כולם באוכלוסיות החיות במדינה אחת. הייחוד של סקר SHARE הוא הבינלאומיות שלו. SHARE הוא מאגר הנתונים הראשון המשלב מידע עשיר על סטטוס סוציו-אקונומי, מצב בריאות ויחסים משפחתיים במדינות רבות בה בעת. זהו מיזם בינלאומי רב תחומי ראוי לשמו.

נכון להיום השלים צוות SHARE-ישראל את איסוף הנתונים הגולמיים של הגל הראשון. גיליון זה מציג ממצאים מרתקים, בעיקר עקב אופיים הרב תחומי. זהו צעד ראשון רב ערך. ואולם הבנה מעמיקה יותר של ההזדקנות אפשרית, רק כשאנו צופים באנשים במהלך הזדקנותם, תוך שהם מסתגלים לשינויים הבלתי נמנעים בנסיבות הבריאותיות, הכלכליות והמשפחתיות. ממד זמן זה הכרחי, משום שהוא מאפשר לגלות תובנות חדשות ברבדים מספר: ראשית, ההזדקנות היא תהליך, ולא מצב קבוע בזמן. תהליכים יש ללמוד לאורך זמן. צפייה בשני אנשים בני גיל שונה באותו זמן לא תוכל להחליף צפייה באותו האדם בגילים שונים, משום ששני האנשים נולדו בשנים שונות ולכן חוו חוויות שונות. אין צילום מצב בודד יכול להורות למשקיף את כיוון התנועה של האדם שבתמונה: יש צורך במספר תמונות כדי להבין איך ולאן הולך אותו אדם. שנית, ממד הזמן מספק כלי עזר חיוני לגילוי סיבתיות, דבר שאינו אפשרי אם משתמשים בנתונים שנאספו בגל יחיד. הסיבתיות תתגלה באופן הקל ביותר, אם נוכל לבסס את סדר הזמנים שבו התרחשו האירועים. לעומת זאת, בגל בודד לא ניתן לבסס את רצף האירועים. שלישי, ישראל עוברת שינויים מהירים בתחום הפנסיות, שירותי הבריאות, ההגירה, ההתפתחות כלכלית; בעצם, ישראל משתנה בקצב מהיר יותר מכל מדינות SHARE האחרות. נתונים הנאספים לאורך זמן מאפשרים לחוקרים לצפות בתגובות לשינויים חברתיים אלו. שימוש בנתוני אורך ילמד על ההשפעה של מדיניות ציבורית על ההתנהגות ועל הרווחה של אזרחי ישראל בני 50 או יותר.

כדי להגשים מטרה זו, אספו מדינות SHARE באירופה הקונטיננטלית את נתוני הגל השני כבר בין אוקטובר 2006 ליולי 2007. הגל השלישי, שצפוי להיערך במהלך שנת 2008, יתמקד בתולדות חייהם של המרואינים: דיווחים עצמיים על אירועי חיים משמעותיים של מרואיני SHARE באירופה. אנו מצפים להצטרפותה של ישראל להתבוננות אורכית זו אל העבר (תולדות חייהם של המרואינים) ואל העתיד (גלים נוספים ככל שמרואינינו מזדקנים).

מאפיין אחר של נתוני SHARE הוא זמינותם החופשית, המהירה והנוחה לחוקרים. ההרשמה לקבלת הנתונים היא תהליך פשוט (ראו באתר האינטרנט של הפרוייקט <http://www.share-project.org>), וכ-700 משתמשים מרחבי העולם עושים בהם שימוש. הערך האמיתי של נתוני SHARE מתגלה מחדש עם הצטרפות כל משתמש חדש! מאגר הנתונים כולל משתני בריאות (ביניהם דיווח עצמי על מצב הבריאות, תפקוד פיסי, תפקוד קוגניטיבי, מדירות פסיולוגיות כגון עוצמת אחיזה בכף היד ומהירות הליכה, התנהגות בריאותית, שימוש בשירותי בריאות), משתנים פסיכולוגיים (כגון בריאות נפשית, רווחה אישית, שביעות רצון מהחיים, מיקוד שליטה), משתנים כלכליים (כגון תפקוד נוכחי בעבודה, מאפייני המשרה וגמישותה, הזדמנויות לעבוד לאחר גיל הפרישה, היסטוריה תעסוקתית, זכויות פנסיה, מקורות והרכב ההכנסה הנוכחית, הון וצריכה, דיור, השכלה) ומשתני תמיכה חברתית (כגון סיוע בתוך המשפחה, העברת כספים ונכסים, רשתות חברתיות, פעילות התנדבותית, ניצול הזמן). בשל אופיים הרב תחומי והעשיר של נתוני SHARE, ניתן למצוא בין משתמינו ביולוגים, דמוגרפים, כלכלנים, אפידמיולוגים, רופאים, פסיכולוגים, מומחים לבריאות הציבור, סוציולוגים וסטטיסטיקאים.

רבים סייעו ל-SHARE ישראל. הוא מומן בידי מקורות ישראלים, גרמנים ואמריקנים – המוסד לביטוח לאומי, הקרן הגרמנית-הישראלית למחקר ולפיתוח והמכון הלאומי האמריקני להזדקנות. קבוצת חוקרים ישראלים בעלי מוניטין ומחויבות רבה למחקר סייעה להתאים את השאלון לנסיבות הישראליות המיוחדות, וניווטה את הפרוייקט בזמנים קשים, תוך שמירה על פרוטוקול מדעי. אבקש להזכיר שלושה אנשים בשמותיהם: בראש ובראשונה הווארד ליטוין, שהנחה את המיזם במרץ בלתי נדלה ומתוך החלטות נבונות. לאה אחדות שתרמה הארות ותובנות חשובות בהתבסס על ניסיונה העשיר. אליהו ספיר, "המפעיל" שלנו בלשון SHARE, נהג בקטר עד לסיום מוצלח ביותר. כל קהילת SHARE אסירת תודה לפועלם, ואנו מצפים להתפתחותה של SHARE-ישראל בעתיד.